

СУЧАСНИЙ МОЛОДИЙ КІНОГЛЯДАЧ. ДОСВІД ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «КІНОМИСТЕЦТВО» В НЕМИСТЕЦЬКОМУ ВУЗІ

Курс лекцій «Кіномистецтво» я започаткувала 1994 р. в Національному університеті «Киево-Могилянська академія». Цей вуз не має спеціальностей, пов'язаних з кіно. Читается курс на кафедрі культурології з метою розширення у студентів світогляду й знань у галузі мистецтва, виховання естетичних смаків. «Кіномистецтво» — один із добровільних предметів, тобто він може відбутися тільки в тому разі, якщо його виберуть самі студенти і на нього їх запишеться мінімум 14 (запис на курси наступного навчального року відбувається в лютому). Вибір добровільних курсів у студентів НаУКМА досить широкий — усі вони анонсовані в довіднику «Могилянські студії», який виходить перед початком кожного навчального року. Кафедра культурології — одна з семи кафедр факультету гуманітарних і суспільних наук, де на бакалаврській програмі «Культура» читается 12 нормативних фундаментальних та професійно орієнтованих дисциплін та в 4 блоках 27 вибіркового навчальних дисциплін. А ще цикл з 35 дисциплін вільного вибору студента.

Серед вибіркового — мій курс «Кіномистецтво», що дає 3 залікових бали, і з цієї дисципліни складається іспит. Його тривалість — один триместр (осінній), регулярність — 4 години на тиждень. Складається він із 15 лекцій та 11 семінарів. Крім того, обов'язковим для слухачів курсу є перегляд програми кінокласики — студенти мають таку можливість, адже в НаУКМА вже 15 років діє кіноклуб, де фільми з носіїв проєктуються на великий екран. Двічі на тиждень о 18.30 відбувається перегляд програмних фільмів (ознака останніх років: студенти беруть необхідні фільми з інтернету, хоча тим самим, дивлячись їх на маленькому екрані, вони багато втрачають у сприйнятті. Взагалі, повноцінний перегляд на великому екрані є прерогативою культури сприйняття фільму, що я неодноразово підкреслювала).

Такий широкий діапазон пропозицій передбачається характером освіти в НаУКМА. Це дає можливість молодій людині вже в процесі навчання на бакалавраті мати свободу вибору, сформувати уявлення про майбутню професію, а також здобути вміння орієнтуватися в широкому спектрі пропозицій та вибирати «своє». Крім набутих знань, це забезпечить майбутньому фахівцеві вміння робити правильний вибір і в самостійному житті. І не тільки в професії, а й у різних сферах — політичній, економічній, інтелектуальній, духовній.

На курс «Кіномистецтво» кожного року записується по 26-30 студентів, причому не тільки майбутні культурологи, що логічно, а й соціологи, політологи, філософи, економісти.

Тепер про сам курс. Він не запозичений, він авторський. Я вибудовувала й сформувала його самостійно. Його особливістю є те, що об'єм фактів, інформаційне наповнення збалансоване з інтерпретаційно-концептуалістським характером викладу тих фактів, які в свою чергу і вибираються, і подаються під осо-

бистісним кутом зору. Разом з тим лекції містять чимало посилань на видатних дослідників кіно та самохарактеристик режисерів-авторів.

Відразу слід підкреслити — це не довільне рефлексування «з приводу». Завдання курсу досить чітке: ознайомити студентів із вершинними досягненнями світового кіномистецтва, з художніми напрямками, з найвидатнішими митцями.

Структуру курсу складають кінематографії окремих країн. Така структура дисциплінує і дозволяє виявити в історії кіно найсуттєвіше. Вступна лекція «Феномен кіно: вчора, сьогодні, завтра» має на меті познайомити з теоретичною базою кіномистецтва, його найважливішими термінами, концентровано окреслити передумови виникнення кіно, його двоїсту природу (мистецтво та індустрія), його основні періоди, особливості кіно як мистецтва, характер його художньої мови та особливість його сприйняття, визначити його місце в системі візуальних мистецтв та в культурно-інформаційному просторі, охарактеризувати колективну природу творчості в кіно, види і жанри, теорії та найвідоміші теоретичні праці.

Уже після цього відбувається безпосереднє знайомство з кіномистецтвом таких країн, як Франція, Німеччина, США, Великобританія, Данія, Швеція, Італія, Іспанія, Японія, Польща, Чехословаччина, Угорщина, СРСР та Україна. В заключній лекції характеризується простір нинішньої культури, охоплюється сучасний світовий кінопроцес, окреслюються найяскравіші постаті світового кінозламу віків.

Програму курсу, тобто перелік тем лекцій та семінарів, списки літератури до кожної з них студенти можуть знайти в мережі Інтернет на сайті кафедри культурології. У цій же програмі зазначено розподіл балів (в НаУКМА стобальна система оцінювання): 33 за роботу на семінарах, 27 за реферат і 40 — за іспит, а також запитання для самоконтролю, які є основою запитань екзаменаційних білетів.

Базовою літературою є кіноенциклопедії, багатотомні «Історії кіномистецтва» Єжи Тепліца та Жоржа Садуля, «Історія українського кінематографа» Любомира Госейка, монографії, присвячені кіно окремих країн та окремим персоналіям (українською, російською, польською та англійською мовами). Приємно, що останнім часом почали з'являтися дослідження українських кінознавців (зокрема про Олександра Довженка), які ми оперативно долучаємо до списків рекомендованої літератури. Судячи з семінарів та рефератів, студенти охоплюють літературу значно ширшу за ту, що рекомендована в Програмі. Це можливо завдяки вільному володінню англійською мовою, яка поряд з українською є робочою мовою університету, а також завдяки орієнтуванню в мережі Інтернет.

Відвідування лекцій добровільне, до семінарів переважна більшість студентів добре підготовлена й працюють вони активно, нерідко в процесі обговорення фільму виникають дискусії, що є дуже позитивним явищем і засвідчує, що старання викладача були не марні.

Як приклад, могу стисло окреслити останній семінар цього, 2008 р., присвячений фільмові О. Довженка «Земля». Плану цього семінару я не пропонувала, він склався сам собою в процесі семінару. Насамперед студенти сформулювали суть фільму: хоча він ідеологічно заангажований і пов'язаний з таким соціально-економічним явищем як колективізація в українському селі 1930 р., однак виходить за межі цієї теми. Розвиваючи цю думку, студенти доходять висновку, що фільм не про колективізацію, а про життя людей на землі. Фільм у високохудожніх зображеннях оператора Данила Демуцького показує, якою щедрою є земля, як багато на ній плодів і що праця на землі становить сенс життя людей, що зняті у фільмі, і що вона приносить насолоду (як підтвердження — епізод про те, як з'являється хліб).

Відтак, студенти роблять висновок, що колективізація була недоречною і непотрібною. Особливу увагу вони звертають на важливість зачину фільму — смерть діда Семена під яблунею в колі родини, на те, як онук Василь говорить, що за воли нагород не дають (у цій фразі студенти вбачають негативне ставлення існуючої влади до чесних і сумлінних трударів). Відзначають таку рису фільму, як гумор — товариш діда Семена просить, аби дав йому знати з того світу, де він буде — в пеклі, чи в раю. Смерть ця, на думку учасників семінару, природна. Смерть же Семенового онука Василя — комсомольця та активіста — навпаки, неприродна, вона засвідчує початок конфлікту, адже причиною вбивства є прагнення Василя переорати межі, тобто усупільнити землю, знищити приватну власність, забрати те, що належить людям. Як важливий, відзначається епізод, коли «ячейка» агітує Василю батька вступати в колгосп. Для Довженка важливо, — зазначають студенти, — не що члени ячейки говорять, а як. Ще настірнішою є маніпуляція свідомістю мас під час мітингу, коли виступаючий перевершив власні ораторські здібності, й селяни слухають його, поглинуті його красномовством настільки, що їм стає байдуже до Хома, який тим часом гукає до них «Це я убив Василя!»

Я навела далеко не всі нюанси, пов'язані з фільмом Довженка, які помітили й осмислили слухачі курсу. Інтерпретаційна палітра, як бачимо, досить широка й далеко не прямолінійна. Простий і доступний, на перший погляд, фільм активізує думку, викликає невідомий інтерес і до творчості автора «Землі», й до суті конкретного часу на тлі вічності, яку той концентровано втілює у своєму кіношедевр.

Можна навести ще кілька спостережень. По-перше, сучасний молодий глядач бачить у фільмі те, що може побачити. У допитливих, не зашорених ідеологічними чи інтелектуальними догмами, з'являється бажання звирити власну інтерпретацію з тлумаченням фахівців, істориків та критиків, тому вони, готуючись, уважно студіюють джерела. Найціннішими є власні судження про фільм, які іноді можуть здатися наївними, хоча, в переважній більшості, вони досить серйозні й глибокі. До таких, зокрема, належать міркування про фільм Андрія Тарковського «Дзеркало», твору не легкого для сприйняття. Одна студентка підкреслила, що фільм став значно зрозуміліший тільки після повторного перегляду. Цікавим було порівняння першого і фінального епізодів фільму «Андрій Рубльов» А. Тарковського, які студентка тлумачила як покладання на «авось», з тією різницею, що в першому випадку селянин, який літав на повітряній кулі, розбився, а Бориска, що виливав дзвін, досягнув успіху.

По-друге, молодий глядач — і з кожним роком це проявляється дедалі виразніше, — приходить слухати курс з власними уподобаннями. Фільми, які для студента цікаві, не завжди збігаються з програмою курсу. І це самостійне уподобання вони мають можливість реалізувати в рефераті. В ньому вони мають змогу також виявити і знання, і самостійне мислення (курс стимулює творчі підходи), здатність робити висновки та узагальнення.

На початку занять я роблю кілька повідомлень: 1) курс стосується мистецтва, й, відповідно, навчання має носити творчий характер. Тому дозволяється виходити за межі прочитаного курсу, але не за межі поняття «кіномистецтво»; 2) своє завдання я вважатиму виконаним, якщо студенти, прослухавши лекції й активно попрацювавши на семінарах і над рефератом, навчаться розрізняти фільм-твір мистецтва, від фільму-комерційного товару. Судячи з семінарів, рефератів, вони таки це засвоюють, звичайно ж, за наявності інтуїції, яка у спілкуванні з мистецтвом відіграє не останню роль — завжди є глядачі, які більш чутливі до мистецтва, і які до нього чутливі менше.

На першому занятті я також проводжу опитування (або анкетами, або усно), чому вони обрали цей курс. Як правило, відповіді свідчать, що вибір цей свідомий, і що їх цікавить кіно, що вони хочуть пізнати його ближче.

У переважної більшості студентів глядацький досвід не дуже великий, а навантаження в НаУКМА велике, крім того, багато студентів займаються на різних мовних курсах, гуртках, працюють паралельно з навчанням. Та перегляд фільмів є обов'язковим, тому що без цього вони не зможуть працювати на семінарі. Студенти, які прослухали «Кіномистецтво», згодом дякували за те, що цей курс допоміг їм сформулювати смаки і що він викликав інтерес до кінокласики.

До речі, вибір фільмів для перегляду є неспростою справою: те, що подивляться студенти, має репрезентувати країну, певний напрям, а також автора — класика кіно, виявляти його індивідуальний та неповторний стиль. Ну і, звичайно ж, викликати інтерес смисловим наповненням. Постійним лідером зацікавленості студентів НаУКМА у попередні роки був «Громадянин Кейн» Орсона Веллса, обговорення якого відбувалося гостро й цікаво, та й реферати також свідчили про глибину і вдумливу його інтерпретацію. Стимулюють інтелектуальну думку також фільми інших класиків. Цікаво проходять семінари, присвячені таким шедеврам, як «Загибель богів» Лукіно Вісконті, «Сьома печать», «Сунічна галявина» Інгмара Бергмана, «Вірідіана» Луїса Бунюеля, «Расьомон», «Сім самураїв», «Тінь воїна» Акіри Куросави, а також фільмам Кесльовського, Тарковського, Довженка. 2008 р. приніс свої пріоритети, серед яких творчість Еміра Кустуріці, а також «Дзеркало» А. Тарковського (останньому присвячено три реферати). Очевидно, молодь вабить ускладнена форма, близькою є побутова правда — як лексична, так і деталізація повсякдення, на що вони звертають увагу, із задоволенням на цьому наголошуючи, іноді навіть на шкоду смислової наповненості твору.

Більшість семінарів проходять успішно, залишають по собі приємні враження. Для успіху семінару важливим є не тільки вміння мислити і викладати власну думку, а й свобода висловлювання. Студенти не бояться висловлюватись, навіть якщо їхні судження і помилкові (до речі, думки з приводу фільму можуть бути діаметрально протилежними). Зрозуміло, є студенти більш активні, є менш, однак моє завдання — залучити до роботи за півтори години максимальну кількість присутніх.

До негативних тенденцій останнього часу, відколи студенти користуються мережею Інтернет, це некритичні підходи до матеріалів з тої мережі. Часто інформація звідти є неправдивою — і що характерно, тенденційно неправдивою. Тому я звертаю увагу, аби вони звіяряли добути інформацію з фундаментальними виданнями, які доступні в наукових бібліотеках.

На завершення ще одне. На основі роботи зі студентами НаУКМА першого набору 1995 р. було започатковано журнал «Кіно-Театр», який я очолила і який виходить й до сьогодні (випущено 81 номер). На його сторінках майже в кожному номері друкуються студенти — слухачі курсу. Чимало з них пройшли вишкіл журналіста і критика, працюючи в редакції. Крім цього, найцікавіші роботи студентів-слухачів курсу «Кіномистецтво» склали наукові збірники «Світова кінокласика», яких уже вийшло чотири випуски і які дістали схвальні відгуки. Сьогодні ведеться робота з упорядкування п'ятого.